

DVI ASMENINĖS BIBLIOTEKOS – VIENA VIZIJA: SIMONAS DAUKANTAS IR JURGIS PLATERIS*

Roma Bončkutė | Klaipėdos universiteto Literatūros katedra
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: roma.bonckute@ku.lt

Straipsnyje, remiantis paties Simono Daukanto sudarytu savo bibliotekos knygų katalogu „Te tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżyków są darowane Panom Dowkontom Mitkajckim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852 gim przemnie Szymona Dowkonta“ ir Domo Kauno monografijoje „Bibliotheca Georgii Comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas“ (2012) rekonstruota Jurgio Platerio biblioteka, siekiama nustatyti jų modernaus požiūrio į Lietuvos kultūros ir rašomosios kalbos ugdymą ištakas. S. Daukantas ir J. Plateris yra vieni pirmųjų, kurių veikloje randama nemažai Rytų Prūsijos kultūrinių idėjų transferų. Straipsnyje aptariama, kas lėmė katalikų S. Daukanto ir J. Platerio susidomėjimą Rytų Prūsijos istorija ir liuteronų lietuviškais raštais.

Aptariama ankstyvoji įtaka, kurią abu patyrė studijuodami Vilniaus universitete. Nagrinėjama I. Onacevičiaus bei ankstyvojo vokiečių romantizmo autorių įtaka. Manoma, kad I. Onacevičius įdiegė savo studentams susidomėjimą ne tik Lietuvos, bet ir Prūsijos istorija. S. Daukantui ir J. Plateriui lietuvininkų liuteronų religinė ir pasaulietinė raštija dėl I. Onacevičiaus suteiktų kontekstų buvo artimesnė negu kitiems Didžiosios Lietuvos kultūrininkams. Susipažinę su Rytų Prūsijos kultūra ir istorija, jie labiau pajautė ir liuteronų parengtų lietuviškų raštų kalbą ir iš jos ėmė pavyzdžius Didžiosios Lietuvos rašomajai kalbai ugdyti. Abu kaupė knygas ne tik apie lietuvių, bet ir apie prūsų ir latvių kalbą. Jie sutarė, kad reikia vienyti Didžiosios Lietuvos lietuviškosios inteligentijos gretas, todėl būtina įkurti mokslo įstaigą, kur būtų rengiamos ir leidžiamos atitinkamo turinio knygos, ugdoma lietuvių kalba.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *Simonas Daukantas, Jurgis Plateris, biblioteka, lituanistika, kultūriniai transferai.*

XVIII–XIX amžių sandūroje gimusi karta buvo auklėta Respublikos idealų šviesoje, tačiau atsirado tokių, kurie ugdė savyje lietuvių tapatybę, skatindami ir kitus save laikyti ne tik *gens Lithuanus*, bet ir *natio Lithuanus*. Kaip XVIII amžiuje vokiečiai apsisprendė atsikratyti visko, kas prancūziška, taip XIX amžiaus antrame dešimtmetyje Vilniuje susibūrę žemaičių jaunuoliai, universiteto profesorių supažindinti su vokiečių atgimimo idėjomis, pirmiausia su Johanno Gottfriedo Herderio (1744–1803), kuris rašė ir apie lietuvių, latvių tautų kultūros ir kalbos savitumą, būtinybę jas puoselėti, įgijo tinkamą ideologinę atramą lietuvių savivertei didėti.

Simonas Daukantas (1793–1864) buvo pirmasis, kuris savo istorijoje mėgino sau ir kitiems padėti suprasti, kodėl lietuviu verta būti ir kad garbinga yra priklausyti lietuvių tautai. Jis pirmasis tuo metu, paėmęs iš Mikalojaus Daukšos, įvedė žodį *tauta* ne tik *gens*, bet ir *natio* prasme. Tačiau jo veikalo skaitytojai ne iš karto su tuo sutiko. Išlikusiame Jurgio Platerio (1810–1836) nuoraše matyti, kaip persirašinėjant tekstą žodis *tauta* keičiamas įprastu *gentis*¹.

Išėjus Domo Kauno monografijai *Bibliotheca Georgii Comititis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas* (toliau – *Bibliotheca*), ją perskaičius pamatyta, kad S. Daukanto bibliotekoje ar jo užrašų knygoose randama tų pačių knygų ar išrašų iš tų, kurias turėjo ar galėjo turėti J. Plateris. Kadangi panašios literatūros skaitymas gali liudyti asmenis buvus artimų sielų ir polinkių, tad pasirodė įdomu paieškoti daugiau šių dviejų asmenybių artumo realizacijų.

Šio straipsnio tikslas – aptarti S. Daukanto ir J. Platerio bibliotekų panašumus bei iš to išplaukiantį galimą jų bendrą požiūrį į lituanistiką, į Lietuvos istoriją, krašto kultūrinimą bei jo ateitį.

Apie S. Daukanto biblioteką rašė Jurgis Lebedys savo studijoje „Simono Daukanto biblioteka“². J. Lebedys rėmėsi paties S. Daukanto sudarytu savo bibliotekos knygų katalogu, surašytu pirktinėje didelio *in folio* formato, dažniausiai raštinėms skirtoje, storais viršeliais knygoje, kurios antraštė: *Te tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżyków są darowane Panom Dowkontom Mitkajckim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852 gim przezemnie Szymona Dowkonta* (toliau – *Te tytuły ksiąg*)³. J. Lebedys pateikia bibliotekos istoriją ir knygas, sugrupuotas

* Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos Mokslininkų grupių projektą „Kultūrinių idėjų transferas nacionalinio atgimimo kontekste: Prūsijos Lietuvos ir D. Lietuvos dialogas“ (MIP-065/2014/SUT-TIKSL-015).

1 Žr.: DAUKANTAS, Simonas. *Darbay senuju Lituwui yr Zemajcziu*. 1822, p. 3–5.

2 LEBEDYS, Jurgis. Simono Daukanto bibliote-

ka. Iš *Lituanistikos baruose*: studijos ir straipsniai. Vilnius: Vaga, 1972. t. 1, p. 304–326.

3 DAUKANTAS, Simonas. *Te tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżyków są darowane Panom Dowkontom Mitkajckim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852 gim przezemnie Szymona Dowkonta*, [1852?], 66 lap. Toliau – *Te tytuły ksiąg*.

pagal mokslo sritis, šakas ir temas. Anksčiau, 1937 metais, Mykolas Biržiška leidinyje *XXVII knygos mėgėjų metraštis*⁴ paskelbė Jono Basanavičiaus Lietuvių mokslo draugijos bibliotekos inventoriaus knygoje surašytą S. Daukanto knygų sąrašą, kurį 1938 m. perspausdino leidinyje *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*⁵. Tiek S. Daukanto bibliotekos tyrėjai, tiek D. Kaunas, rašydamas apie J. Platerio lektūrą ir atliktus darbus, nustato interesų sritis, ir jas palyginus matyti, kad jos beveik identiškos. D. Kaunas rašo: *J. Platerį apibrėžčiau tokiomis kategorijomis: filologas, istorikas, knygotyrininkas, kolekcininkas, bibliofilas, leidybos mecenatas*⁶. S. Daukantui nebūtų taikoma tik pastaroji kategorija – leidybos mecenatas.

Svarstyti S. Daukanto ir J. Platerio bičiulystę ir vienodą nuomonę dėl lituanistikos steigimo būtų paprasčiau, jei turėtume nors dalį jų laiškų, kurių, be abejonės, turėjo būti bent iš to laikotarpio, kai istorikas 1825 m. pabaigoje apsigyveno Rygoje, o nuo 1834 m. pabaigos – Peterburge. Laiškams neišlikus, apie bendradarbiavimą svarstoma remiantis kita medžiaga. Pavyzdžiui, neabejotina, kad gyvendami ne Vilniuje jie, pavyzdžiui, 1833 m. buvo susitikę Rygoje⁷, kur, matyt, tikslino ir derino Lietuvos ateičiai būtinas veiklas. Su 1833 m. galėjusiu įvykti susitikimu Rygoje sietina S. Daukanto 1834 m. kelių mėnesių (rugsėjo–gruodžio mėn.) „stažuotė“ Kretingos pranciškonų vienuolyne⁸. Yra žinoma, kad kaip tik tuomet atvykęs jis paliko veikalo *Istorija Žemaitiška* rankraštį, kurį Juozas Butavičius, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos mokinys ir pagalbininkas, perrašė⁹; ten greičiausia buvo perrašyti ir kiti S. Daukanto darbai¹⁰.

Žmogaus asmenybės ir interesų formavimuisi daug duoda studijų laikotarpis. Vacys Vaivada, geriau susipažinęs su XIX amžiaus istorika ir Ignoto Žegotos Onacevičiaus (Ignac Żegota Onacewicz) laiškais Mykolui Balinskiui (Michał Baliński), mano¹¹, kad S. Daukantą bus stipriai paveikęs Vilniaus universiteto profesorius I. Onacevičius (1780–1845). Atrodo, kad S. Daukantas visą gyvenimą paaukojo savo mokytojo idėjoms realizuoti. Profesorius pats domėjęsis Lietuvos istorija ir jos šaltiniais, juos rinkęs įvairiuose miestuose, tuo pačiu užkrėtė ir savo studentus. J. Plateris turėjo savo bibliotekoje profesoriaus parengtą Jano Chr. Albertrandi knygą apie Kazimierą Jogailaitį¹² *Panowanie Kazimierza, Jana Alberta i Alexandra Jagiellończyków, królów polskich i w. książąt litewskich*, o S. Daukantas ją tikrai skaitė ir darė išrašus¹³, o palikti konspektai nekelia abejonų dėl lektūros prioritetų, parodo skaitytojo pasirengimą nuolat su ta knyga bendrauti.¹⁴ I. Onacevičius pats mažai rašęs, daug padėjęs kitiems skolindamas šaltinius, galbūt nusivylęs savo negausiais darbais, ragino studentus aktyviau veikti. I. Onacevičius mokėsi Karaliaučiaus universitete, palaikė ryšius su Martynu Liudviku Réza. Tikėtina, kad profesorius su nostalgija prisimindavo studijų laikus aukštesnės kultūros mieste ir universitete,

ir gyvais pavyzdžiais galėjo perteikti savo jaunystės studijų miesto aplinką, pasakoti apie sutiktus asmenis, plitusias idėjas. Emocingai perteiktais pasakojimais jis įdiegė savo studentams, bent jau artimiausiems, susidomėjimą kraštu, kurio kultūrinis palikimas yra artimas ir pažintinas. Vytautas Merkys rašo, kad *Daukantui didžiausias istorijos autoritetas liko Onacevičius. Jis pritarė jo istorijos koncepcijai ir žavėjosi jo Lietuvos istorijos šaltinių pažinimu*.¹⁵ Jurgis Lebedys taip pat mano, kad I. Onacevičius turėjo įtakos S. Daukantui, ir jis apskritai mokėjęs paveikti jaunuo-
menę, kad ši savarankiškai studijuotų. Be to, atliekamu nuo privalomų kursų lai-
ku I. Onacevičius skaitė Lietuvos istoriją¹⁶. Tikėtina, kad būtent per jo ryšius su M. L. Rėza 1818 m. Kristijono Donelaičio *Metų* leidimas *Das Jahr in vier Gesaengen* pateko į Vilniaus universiteto studentų S. Daukanto¹⁷, Kajetono Nezabitauskio (1800–1876), Jurgio Platerio (1810–1836), Simono Stanevičiaus (1799–1848) rankas – jų darbuose, išspausdintuose XIX a. trečiajame dešimtmetyje, aptinkame įvairaus pobūdžio nuorodų į kūrinių. M. L. Rėza, suprasdamas, kad K. Donelaičio poema svarbi ir Didžiosios Lietuvos mokslo ir kultūros bendruomenei, galbūt atsiuntė savo bičiuliui I. Onacevičiui dovanų. J. Plateris savo darbe *Trumpa žinia apie tą išdavamą lietuviškos Biblijos Londone* rašo apie M. L. Rėzos *Lietuviškosios Biblijos istorijos* patekimą į universiteto biblioteką¹⁸:

4 BIRŽIŠKA, Mykolas. Simano Daukanto biblioteka. Iš *XXVII knygos mėgėjų metraštis*. Kaunas, 1937, t. 2, p. 59–70.

5 BIRŽIŠKA, Mykolas. Simano Daukanto biblioteka (1937). Iš *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*. Kaunas, 1938, t. 2, p. 141–154.

6 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*. Vilnius, 2012, p. 21.

7 D. Kaunas rašo, kad tais metais Rygoje J. Plateris praleido kelis mėnesius. Žr. ten pat, p. 98.

8 MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*. Vilnius, 1991, p. 63. SUBAČIUS, Giedrius. J. A. Pabrėžos žemaičių kalba. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Asmuo tarp tautos ir valstybės. T. 8. Vilnius, 1996, p. 85.

9 SUBAČIUS, Giedrius. J. A. Pabrėžos žemaičių kalba, p. 68–86.

10 BONČKUTĖ, Roma. Simono Daukanto vertimų ir sekimų rankraščiai. *Lituanistika*, 1994, t. 4 (20), p. 69.

11 Iš pokalbio su dr. Vaciu Vaivada. 2013 m. kovas.

12 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater*, p. 107.

13 DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro* 28, lap. 29r.

14 BEDNARSKA-RUŠAJOVA, Kristina. Šviečiamojo amžiaus mokslininkų skaitybos tyrimų metodologija. *Knygotyra*, 1993, t. 20 (27), p. 8.

15 MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*, p. 36.

16 LEBEDYS, Jurgis. Simono Daukanto biblioteka, p. 308.

17 Yra išlikęs S. Daukanto asmeninis egzempliorius: RHESA, Ludwig Jedimin. *Das Jahr in vier Gesaengen, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaletitis, genannt Donalitis, in gleichem Versmaaß ins Deutsche uebertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theol. Koenigsberg 1818*, gedruckt in der Koenigl. Hartungschens Hofbuchdruckerei. Knyga saugoma LLTI bibliotekoje.

18 Arvydas Pacevičius knygoje *Pamirštoji mecenatystė* nurodo, kad M. L. Rėza dovanavo *Geschichte der littauischen Bibel [...]*, 1816, p. 42.

Metūse 18^{26/27} man beesant jau mokytiniu antruju metu Akademijos Wilniaus, nusidawe pirmaji syki skaityti raszta: Geschichte der litthauischen Bibel, isz tos knigos kuri yra Knigu=Surinkime Akademijos Wilniaus, nū paties raszytojo downomis atsiunsta. Negalu tylėjime užlaikyti kiek isz to raszto džiaugsmo datyriau, kaipu mylėtojas lietuwiszku būtų ir moksłu; o wienkartu kiek žinios ir apsipazinimo su tėwiškes byłomis igyjau, kurios jau tūkartu nū keturiu metu man ļabay branges ir troksztamos buwo. Tačiau, kiek knygu lieka nepastebėtų.¹⁹

Kadangi anksčiau paminėti I. Onacevičiaus studentai tuo metu buvo pirmieji, kurie ne tik skaitė K. Donelaičio kūrinį, bet jį studijavo, perėmė idėjas, žodžius, mokėsi meninės raiškos, tikėtina, kad būtent profesorius buvo šios geros žinios platintojas, pasiekęs, kad ši po Mikalojaus Daukšos pirmoji karta nebijojo pripažinti lietuvių protestantų raštų aukštesnės kokybės. Šiuo požiūriu primintina vyresnės kartos atstovo Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos nuomonė, pasakyta tuo pačiu laikotarpiu, t. y. trečiajame dešimtmetyje: *žemaitis niekada nesutars dėl kalbos su lietuviu, nei prūsu ar latviu*.²⁰

Atrodo, kad XIX a. pradžios jaunieji kultūrininkai profesoriaus I. Onacevičiaus dėka buvo geriau pasirengę suprasti K. Donelaičio ir kitų Prūsijos Lietuvos autorių tekstus. J. Platerio ir S. Stanevičiaus mokslinė kelionė į Karaliaučių 1830–1831 m. taip pat galėjo būti I. Onacevičiaus ryšių su universiteto dėstytojais rezultatas. I. Onacevičius turbūt parašė rekomendacinius laiškus, ir jie nuvykę susipažino su M. L. Rėza bei kitais profesoriais. D. Kaunas rašo, kad:

studentiškasis gyvenimo tarpsnis buvo lūžinis J. Platerio biografijoje. Jis išlaisvino asmenybę.

Profesūra, idėjiniai vedliai ir savarankiškų studijų galimybė jaunuolių subrandino ir parengė Žemaičių bajorų inicijuotam ir vadovaujamam lituanistiniam sąjūdžiui.²¹

Kadangi I. Onacevičius, pašalintas iš Vilniaus universiteto, 1836 m. persikėlė gyventi į Peterburgą ir savo gyvenimą užbaigė S. Daukanto namuose, manytina, kad tai geriausiai įrodo, kad jo būta nepaprasto pedagogo ir turėta įtakos ugdytiniams. Būtent I. Onacevičius galėjo įskiepyti pagarbų požiūrį ne tik į LDK istoriją, bet ir į Rytų Prūsijos lietuvių, jų kultūrą. Antai paminėtina, kad XX a. pradžioje suintensyvėjus susidomėjimas K. Donelaičio kūryba buvo selektyvus, nes *Metuose* esantys liuteroniškosios pasaulėžiūros elementai buvo nutylimi, neaiškinami, neinterpretuojama net tai, kas anksčiau žemaičių sąjūdžio lituanistų darbuose, ypač S. Daukanto, buvo užfiksuota.

Skaitydami S. Daukanto veikalus ar bibliotekos katalogą, bibliografinius užrašus, išrašus iš knygų ar jų konspektus, randame paminėtų daug knygų, susijusių su Rytų Prūsijos kultūra. Jis savo bibliotekoje turėjo bene visas tuo metu svarbiausias

Prūsijos istorijos knygas ar pasiskolines darė iš jų išrašus, o gyvenimo pabaigoje buvo sukaupęs svarbiausias Rytų Prūsijoje parengtas religinio turinio knygas, gramatikas, žodynus. Pateiksime, tik mažą jų dalį:

Misz knygas arba maldas Karalaučiuie 1800.

Mielke Christian Gotlieb, Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre mit Lexicon Littauische-Deutsche und Deutsche Litauische. Königsberg 1800.

Naujas Testamentas ir Psalteras Lietuwiszkej ir Wokiszkej. Königsberg 1727.

Naujas Testamentas Lietuwiszkej Karalaučiuie. 1701.

Rhesa D.L.J. Philologisch-kritische Anmerkungen zur Litthauischen Bibel Königsberg 1816, i 1824.

Rhesa D.L.J. Biblia Litewska cała, Tilzieje 1824.

Rhesa D.L.J. Aisopas arba Pasakas isz Grekonų kalbos pergulditas Karalaučiuie 1824.

Rhesa D.L.J. Dainos oder Littauische Volkslieder, Berlin 1843.

Willentus. 4 Ewangelijs i rozdział Jzajasza. Königsberg 1579. Defektowe.²²

Kaip galima spręsti iš J. Platerio rekonstruotos bibliotekos, užrašų ir veiklos, jo paties žodžiais galima tarti, kad jis buvo *mylėtojas lietuviszku bytu ir mokstu*²³ ir manė, kad autoritetingiausi lietuviški tekstai, iš kurių reikia imti pavyzdį, yra Prūsijoje parengtieji. Rankraštyje *Materiały do historyi literatury języka litewskiego*²⁴ pateikia ne tik lietuviškų knygų chronologinį sąrašą, bet ir asmeninių pastabų, kurios parodo jo ir S. Daukanto pažiūrų ir vertinimų panašumą.

Štai jau pirmosios S. Daukanto istorijos *Darbay senuju Lituwju yr Žemaycziu* (1822 m., toliau – *Darbai*) tekste randame: *Prūsai lietuviai visų žmoniškieji žmonės, kurie ne tiktai nelaimingus guodžia, bet ir visokią pagalbą jiems duoda, nieko jiems netrūksta, tiktai žodžio, jog anie nekrikščionys*.²⁵ Šią mintį jis perėmė iš 1817 m. išėjusios François Gabrielio de Bray istorijos *Essai Critique Sur L'histoire De La Livonie: Suivi D'un Tableau De L'état Actuel De Cette Province*. S. Daukantas iš tos knygos užrašuose pasižymėjo: *Prutzi homines humanissimi, qui obviam tendunt. ad auxiliandum his qui in mari periclitantur vel qui a piratis infestantur. Multa possent ex illis populis diu laudabilia in moribus, si solem Christi fidem haberent*.²⁶

19 PLATER, Jerzy. *Trumpa žinia apie tą iszdawimą lietuwiszkos Biblijos Londone*. Vilnius; Karaliaučius, 1826–1831, p. 1. (Toliau – *Trumpa žinia*)

20 SUBAČIUS, Giedrius. J. A. Pabrėžtos žemaičių kalba, p. 53.

21 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater*, p. 54.

22 DAUKANTAS, Simonas. *Tė titytų ksiąg*, lap. 8, 28, 31, 38, 51.

23 PLATER, Jerzy. *Trumpa žinia apie tą iszdawimą lietuwiszkos Biblijos Londone*, 1826–1831, p. 1.

24 PLATER, Jerzy. *Materiały do historyi literatury języka litewskiego*. 155 lap. (Toliau – *Materiały*)

25 DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. Vilnius, 1976, p. 81.

26 DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro* 28, lap. 27r.

Tiesa, tai nebuvo paties F. G. Bray mintis, bet pacituota iš vokiečių kronikininko Adomo Brėmeniečio veikalo.

J. Plateris rankraštyje *Materiały* prie Teodoro Lepnerio knygos *Prūsų lietuvis* (*Der Preusche Littauer*, 1744) pasižymi:

Lietuvių liaudies būdo ir papročių aprašymuose dvelkia neapykanta ir panieka tai liaudžiai. Nors autorius toje liaudyje ir gyvena, moka jos kalbą ir pažįsta papročius, nors yra evangelikų liuteronų tikėjimo kunigas, bet savo plunksną mirko kryžiuočių tulžyje, atspindėdamas vokišką egoizmą²⁷. (W opisach charakteru i zwyczaj u ludu litewskiego tchnie nienawiścią i pogardą ku temu narodowi: a chęciaż autor waród ludu tego żyjący, znający iego język i zwyczaje, chosiaż kapłan wyznania Ewangelicko-Luterskiego, jednakż pióro swoje macza w krzażackiey żółci, i kolory niemieckiego egoizmu widac²⁸).

Taigi S. Daukantas ir J. Plateris greičiausiai iš I. Onacevičiaus perėmė supratimą, kad abi Lietuvos yra artimos, kad Rytų Prūsijos lietuvių raštai aukštesnės kokybės, todėl ugdant Didžiosios Lietuvos raštiją būtina orientuotis į geriausius lietuviškuosius tekstus. Tikėtina, kad S. Daukantui ir J. Plateriui liutvininkų, nors ir liuteronų, religinė ir pasaulietinė raštija dėl profesoriaus suteiktų kontekstų buvo artimesnė negu kitiems Didžiosios Lietuvos kultūrininkams. Susipažinę su Rytų Prūsijos kultūra ir istorija iš pirmų lūpų, jie labiau pajautė ir liuteronų parengtų lietuviškų raštų kalbą. Tiesa, S. Daukantas ir J. Plateris kaip nekatalikų tekstų skaitytojai buvo išjudinti galbūt ne tik savo pedagogo. Abu užaugę Lietuvos paribio zonose, buvo atviresni įtakoms. S. Daukantas, užaugęs Kuršo gubernijos pasienyje, turbūt jau iš namų išsinešė supratimą, kad lietuvių ir latvių kalbos panašios, o latvių kultūra, paveikta vokiečių kultūros, yra aukštesnio lygio, todėl sektina kuriant lietuvių kultūros ugdymo prioritetus²⁹. Juk ne be reikalo XIX a. Šiaurės Žemaitijos jaunuomenė kur kas dažniau buvo siunčiama mokytis į Kuršą. J. Platerio senelis buvo išeivis iš Vokietijos, tad ir jam patikimesnis galėjo pasirodyti sekimas vokiečių, o ne lenkų kultūros laimėjimais, juolab svarstant separatistines idėjas. Be to, J. Platerio namuose, Švėkšnos dvare, galėjo netrūkti lietuviškų knygelių, spausdintų Prūsijoje, nes buvo palaikomi glaudūs ryšiai su Klaipėda. Taigi tiek S. Daukanto, tiek J. Platerio namuose įdiegtos vertybės bus lėmusios, kad abu persmelkė I. Onacevičiaus Lietuvos kultūros kėlimo vizija. O, pavyzdžiui, Simonas Stanevičius, ištikimas J. Platerio korepetitorius, bibliotekininkas ir bičiulis, gimęs Lietuvos centre, Kanopėnuose (dab. Raseinių raj.), mažiau užsikrėtė Rytų Prūsijos kultūra ir labiau laikėsi tradicinio požiūrio į raštų lietuvių kalbą gerinimą. Pavyzdžiui, jis 1828 m. datuojamoje leidinio *Szeszes pasakas Symona Stanewiczes žemaycze. Yr antras szeszes Kryżza Donałayczia lituwynyńka prusa* (1829)

prakalboje, sekdamas Martyno Liudviko Rėzos mintimis, išdėstytomis *Das Jahr in vier Gesaengen*³⁰, atsižvelgdamas į skaitytoją giria K. Donelaitį, bet nepastato jo teksto į pirmąją vietą:

Ràdos winog wiray, kurį, neužmyršdamys yr ne niekyndamy prygymtos sawa žemaytyszkos kałbos, bande yr joj' raszity pàsakas, yr tame daykte juk paskutynėys nepasylyka; nesang jy dar daróde, jóg ligey, tay ira: tayp gražey yr dayley, gal žemaytyszkoj' kałboj' kałors raszity, yr auksztàs gismė's yr dainàs dayniūoty, kayp yr kytose jau yszdàlyntose kałbose. Ne ganà to, dar anì sawa rasztays patwyrtyna, kad mes žemaytyszkoj' kałboj', tayp kayp sėnu dinu Grikònay yr Rimionys sawa kałbose, eylas *piedom's* tay ira mierom's, gàleme raszity.
 <...> Winog reykal's pasakity, kodiėl Symona Stanewiczės pàsakas, pyrmoj' witoj' padiejeme? szytay, ne kyta kokia prižastys buwa, kayp tyktay, kad Jys ira mūsų žėmes raszitojys: kad tu tarpu Donałaytys nors Lituwynynkas, bet Prūsas.³¹

S. Stanevičius antrą vietą iš autoritetingiausių raštų pavyzdžių K. Donelaičiui skiria ir kitos knygelės *Trumpas pamokimas kałbos lituwyszkos arba Žemaytyszkos* (1829) pratarmėje:

Pyrimiàuse wita yr dydžiause werczia dūdame *Sàkimams Dauksza*: ira tay kniga łabay sena yr reta, tayp jóg wos tyktay trys Wyłniuje rasty galiėjome: werta tykray idant del kałbos yr krykszcziònyszka pamòksła ysznauja spàusdynta bũtu. Po Dauksza ne mažos werczios ira rasztay Kuniga *Szyrwida*, tarp kuriũ ira *Punktay Sàkimu Diewo-Žodzio*.

Antra wita dūdame ràsztams Lituwynynku Prũsu, tarp kuriũ pasyròda mòkslyngas wĩras

D. L. J. *Rhesa*. Knigas par ji yszdũtas yr wertas idant nu wysu Lituwynynku skaytomas yr milymas butu, ira *Wysas Szwentas Ràsztas yr kiàtures dàlys metu Donałeyczia* <...>.³²

27 Vertimas į lietuvių kalbą iš: KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater*, p. 84.

28 PLATER, Jerzy. *Materiały*, lap. 110r.

29 S. Daukantas Joachimo Heinricho Campes knygą *Robinson der Jüngere* išverčia Rygoje, kur 1825 m. buvo išleistas Kristapso Reinholdso Girgensono (1752–1814) šios knygos vertimas į latvių kalbą *Robinsons Krūziņš*. Savo lėšomis vertimą išleido J. M. Pēterss-Stefenhāgens. 1000 egzempliorių buvo parduoti gana gerai: per pirmuosius ketverius metus buvo parduoti 304 egzemplioriai, vėliau kūrinių išspausdino dar kartą. K. R. Girgensons pabrėžė, kad spartesniai tautos vystymuisi labai svarbu leisti mergaites į mokyklą, išleisti enciklopedinį vadovėlį ir, svarbiausia, mokyti skaityti „protingai“, tai yra kartu mąstant ir suvokiant knygos turinį. Visa tai randama J. H. Campes knygoje. (Plačiau:

GENUTYTĖ, Rasmina. Simono Daukanto apysakos *Rubinaičio Peliūzės gyvenimas* šaltinis ir 8–19 dalių adaptacijos pobūdis: Baigiamasis magistro darbas. Klaipėdos universitetas, 2009, p. 20.) Tad S. Daukantas, veikiamas leidinio paklausos, vertimo pobūdžio – sekimas – galėjo apsispręsti parūpinti kūrinių lietuvių jaunuomenei.

30 RHESA, Ludwig Jedimin. *Das Jahr in vier Gesaengen*, p. VI.

31 STANEVIČIUS, Simonas. Szeszes pasakas Symona Stanewiczės žemaycze. Yr antras szeszes Kryžza Donałayczia lituwynynka prusa. Iš STANEVIČIUS, Simonas. *Raštai*. Vilnius, 1967, p. 34, 44.

32 STANEVIČIUS, Simonas. Trumpas pamokimas kałbos lituwyszkos arba Žemaytyszkos... Wilniuje, spaustuwoj' B. Neumana, 1829. Iš STANEVIČIUS, Simonas. *Raštai*. Vilnius, 1967, p. 445.

Primintina, kad S. Daukantas *Darbų* skyriuje „Kalba lietuvių ir žemaičių“, remdamasis M. L. Rėzos *Das Jahr in vier Gesaengen* leidimo pratarmės tekstu (p. VI), rašo:

Gražumas ir dailumas kalbos lietuvių, žemaičių rodo aiškiai, jog ana yra tikra viena ir pirmąją kalba šiaurės giminių nuo neatmenamų amžių senovės, ir taip išdailinta yra buvusi kitą kartą, jog šiandien dar, kas turi proto ir aukso plunksną Homero ar Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas, tą gali gudriai gudresniai rašyti toj kalboj. Tą teisybę pagirtas dainius Donelaitis darodė savo garbingoj dainoj „Metų laikai“.³³

Aptarus S. Daukanto ir J. Platerio interesų ir veiklos kryptį *spiritus movens*, galima pereiti prie bibliotekų palyginimo, siekiant nustatyti, kokia lektūra padėjo kurtis Lietuvos ateities viziją.

Pirmiausia paminėtina, kad abu ieškojo ir kaupė Lietuvos istoriją liečiančius šaltinius ir ketino leisti šaltiniotyros leidinį, kurį jau po J. Platerio mirties S. Daukantas norėjo pavadinti *Acta Lithuanica*, o pirmąjį tomą būtų sudarę mirusio bičiulio pasidaryti LDK valdovų 63 privilegijų Žemaitijai lotynų, rusėnų ir lenkų kalba nuorašai³⁴. Be to, S. Daukantas buvo pasiskolinęs J. Platerio istorijos darbą *Apie Žemaitijos storastą arba seniūnus*³⁵.

J. Plateris buvo pasirūpinęs turėti Simono Daukanto tuometinio bestselerio (nes plito nuorašais) *DARUS Letuwiu er Ziamaitiu suraszy S. TIEWELIS* (toliau – *Darai*). Čia pateikiamas kito nuorašo pavadinimas, nes būtent šio išlikusio nuorašo, o ne J. Platerio turėto *Darbay senuju Lituwui yr Žemaycziau*, antraštė turėtų atitikti S. Daukanto originalą. Mat jis savo pirmajame veikale skyrė žodį *darbai* nuo *darai*, kurį J. Platerio turėto tomo perrašinėtojai (iš jų ir jis pats) pačiame tekste keitė, tačiau per neatidumą – ne visur, pavyzdžiui:

Antra atskida kunegu buwa wadynama waideliotajs, žodis patsai roda, iog anyi waidus ir kersztus tarp žmoniu taikyna. Anyms reikieiy onturiety tykieiyma ir užlaikimus gymynies, nedorus žmones groužinty i doriby, mokity ir onturiety meily ir wyinyby tarp wysu, apipaskoty darus gymynies, kares kontriby ir drousiby ju bocziu prabocziau.³⁶

Tai, kad S. Daukantas vartodamas žodžio *darbai* senesnę formą ar rinkdamasis gretimos semantikos žodžius sąmoningai tai darė, liudija, pavyzdžiui, privilegijų rinkinio pratarmė „Praefatio“. Jis ten rašo apie žodžių *tarnauti* ir *vergauti* semantinį skirtumą:

[k]ad šis žodis būtų suprastas dar tiksliau, pridursime ir štai ką: bet kurioje kalboje posakiai „vergauti Dievui, Dievo vergas“ turi kilnią prasmę, tačiau lietuviai tokius pasakymus laiko

gėdingu piktžodžiuimu, nes aukščiausiam ir puikiausiam Dievui ne vergaujama, o tarnaujama gera valia (*:Tarnaj tarnau:*). Kadangi Dievas nieko neverčia sau tarnauti, todėl vergai jam nė nereikalingi.³⁷

Galbūt S. Daukantas pagal lotynų kalbos pavyzdį, kur fiziniam darbui daugiau vartojamas *labor*, o proto pastangų reikalaujančiam – *opus*, ėmė vartoti *darai* reikšme žygiai, veikalai, paėmęs jį, atrodo, iš Jono Bretkūno³⁸, ir taip demonstruodamas, kad lietuviai ne visada buvo „muzikai“, dirbę tik fizinį darbą, bet tarp jų buvo ir šviesuomenė, kuri kalbėjo ir rašė lietuviškai, gebėdama sava kalba perteikti bendras su Europos diduomene pamatines vertybes.

J. Plateris jau 1826 m. turėjo nusirašęs *Darų* pratarinę (kaip liudytų popieriaus pagaminimo data). S. Daukanto *Darų* pratarinė gali būti laikoma Vilniaus žemaičių studentų veiklos programa, t. y. tai, kas buvo kalbama susibūrus, vieno iš jų buvo surašyta. J. Platerio 1826 m. nusirašyti veikalo pradžios svarbiausieji puslapiai leistų teigti, kad S. Daukantas su J. Plateriu susipažino tarp 1823–1825 metų. J. Plateris ir jo brolis Kazimieras 1823 m. buvo perkelti į Vilniaus universiteto gimnaziją.³⁹ Vilniaus universitete tuo metu jau studijavo S. Stanevičius, o S. Daukantas, išlaikęs egzaminus, apgynęs magistro darbą, laukė, kol bus išduotas diplomas. J. Plateris 1825 m. vasaros pradžioje baigė gimnaziją ir įstojo į universiteto Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą⁴⁰, kai S. Daukantas tais pačiais metais balandžio 30 d. pagaliau pasiėmė abiejų teisių magistro diplomą⁴¹ ir ieškojo darbo. D. Kauno pateikti duomenys apie J. Platerio kelionę į Rygą, ten turėtus ryšius leidžia svarstyti galimybę, kad galbūt S. Daukantas rasdamas darbo Rygoje ar tik nebus pasinaudojęs ir J. Platerio ryšiais. D. Kaunas nurodo, kad J. Plateris Rygoje pažinojo liuteronų kunigą Hermanną Frey'ų, katalikų pamokslininką Juozapą Simforijoną Mielešką⁴².

Tačiau trumpam Rygos periodą reikėtų palikti ir grįžti prie istorijos. Palyginus dviejų nuorašų antraštes: *Darbay senuju Lituwui yr Žemayczui* ir *DARUS Letuwui er Ziamaitiu suraszy S. TIEWELIS*, matyti, kad J. Platerio nuoraše nebuvo išlaikytas autoriaus slapyvardis galbūt todėl, kad gerai buvo žinomas autorius. S. Daukanto

33 DAUKANTAS, Simonas. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių. Iš *Raštai*. Vilnius, 1976, t. 1, p. 64.

34 MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*, p. 94; KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitiss de Plater*, p. 90.

35 Ten pat, p. 88.

36 DAUKANTAS, Simonas. *Darbay senuju Lituwui yr Zemayczui*. 1822, p. 154.

37 KIAUPA, Zigmantas. Simono Daukanto žemaičių privilegijų rinkinio pratarinė. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Simonas Daukantas. T. 5.

Vilnius, 1993, p. 222.

38 BONČKUTĖ, Roma. Pirmoji lietuviška istorija: du Simono Daukanto „Darbų“ rankraščiai. Ten pat, p. 62.

39 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitiss de Plater*, p. 54.

40 Ten pat.

41 MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*, p. 58.

42 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitiss de Plater*, p. 77.

pasirinktas slapyvardis S. *Tievelis* galbūt rodytų, kad S. Daukantas, kaip vyresnis, ugdė ir lituanistikon kreipė ne vieną jaunesnį studentą, kartu ir J. Platerį, todėl jau-tėsi tarsi tėvas. Tačiau *Darbų* antraštė be autoriaus padarė sumaištį, nes ne vie-nas šį nuorašą laikė paties J. Platerio darbu. Štai ir 1846 m. išleistoje Liudviko Ado-mo Jucevičiaus *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów* (toliau – *Litwa*) J. Plateris yra laikomas Lietuvos istorijos autoriumi. S. Daukantas turėjo *Litwą* įtraukęs į savo knygų sąrašą *Te tytuły ksiąg* ir nėra abejonės, kad buvo ją skaitęs.

Kaip galima spręsti iš *Darbuose* esančių pakeitimų su inicialais D. P. (Dionizas Poška), S. S. (Simonas Stanevičius), veikalas buvo gausiai skaitomas, suvokiama teksto svarba, polemizuojama, teikiami pasiūlymai, daugiausia – leksikos. Nesigi-linant į taisymų detales, paminėtina, kad *Darbuose* yra ir paties J. Platerio taisymų, o jų pobūdis rodytų, kad prie veikalo buvo grįžtama ne kartą. D. Kauno tyrimas atskleidžia, kad J. Plateris buvo pakankamai kompetentingas vertinti savo bičiulio darbą. Jo bibliotekoje būta ne tik senųjų kronikininkų veikalų, bet ir svarbiausi darbai, kuriais S. Daukantas sekė rašydamas *Darbus*, pavyzdžiui, Alberto Kojala-vičiaus-Vijūko *Lietuvos istorija*. Bet svarbiausia, kad abiejų bibliotekose randama Rytų Prūsijos autorių, kurie labai nepalankiai vertino ordino veiklą, rodė jų nusi-kaltimus Pabaltijo tautoms⁴³, veikalų. S. Daukantas *Darbuose* daug remiasi Augusto von Kotzebue *Prūsijos senovės istorija* (*Preußens ältere Geschichte*, 1808). Augustas von Kotzebue (August Frederick Ferdinand von Kotzebue 1761–1819) kitados buvo itin populiarius sentimentalizmo literatūros (dramos, romanų, apysakų) au-torius, išbandęs istorines temas ne tik literatūroje, bet ir parašęs istorinių veikalų. A. Kotzebue savo literatūrinėje kūryboje ir istoriniuose darbuose mokėjo perteik-ti vaizduojamų asmenybių tautinius bruožus, parodyti žmogaus ir gyvenamosios aplinkos glaudų ryšį. A. Kotzebue domino ne abstrakčios socialinės problemos, politika, bet doroviniai gyvenimo pagrindai: gėrio ir blogio, garbės ir apgaulės, iš-davystės ir ištikimybės, meilės ir neapykantos sąsajos. Istorinės asmenybės buvo vaizduojamos vengiant tradicinių abstrakčių klišių, bandoma psichologizuoti, atskleisti žmogiškąsias savybes. Istorija A. Kotzebue tekstuose nėra tik įvykių ir faktų kaita, bet ir žmogaus jausmai. Būtent dėl tokio istorijos suliteratūrinimo šis autorius buvo mėgstamas XIX amžiaus pradžios Vilniaus universiteto studentų⁴⁴. Adomas Mickevičius „Gražinoje“ taip pat prisiminė A. Kotzebue veikale aprašytas žiaurības (40–44 eilutės). A. Kotzebue apie tai rašo: *Schilderung der Ordensbruder in diesem Zeitraum* (aprašomi 1312 m. įvykiai); *Schilderung der Preussen nach ge-endigtem Kriege* (1240 m.); *Schildernng der Grauel im Orden waehrend dieses letzten Zeitraums* (1436 m.)⁴⁵. Tikėtina, kad J. Plateris taip pat buvo skaitęs jausmus pavei-kiantį veikalą, nors jis neužfiksuotas jo bibliotekoje. Nors S. Daukantas ir J. Plateris

abu buvo katalikai, tačiau suverenios protestantiškos Prūsijos pavyzdys, kur puoselėjama ir mažųjų tautų kultūra, bus pamažu padėjęs formuoti Lietuvos kultūrinimo etapus. Vilniaus universiteto profesorių įskiepytas poreikis siekti aukštesnių tikslų, prilygti to meto geriausiems vyrams, neleido nei S. Daukantui, nei J. Plateriui užmiršti studijų idealų. 1825 metų pabaigoje S. Daukantas apsigyveno Rygoje, kur rado naujų idėjų, kaip veikti.

Bene svarbiausias pirmųjų metų Rygoje autorius, kuris labiausiai S. Daukantą subrandino, – Johannas Gottfriedas Herderis. S. Daukantas iš J. G. Herderio persiėmė kalbos kilmės, raidos idėjomis. Išlikusiuose S. Daukanto užrašuose yra išrašų – atpasakojimų, citatų iš J. G. Herderio darbų. Pavyzdžiui, iš straipsnio „Apie kalbos ištakas“ („Abhandlung über den Ursprung der Sprache“), S. Daukantas išsirašo:

Gruntownie Herder dowiodł naprzykładach w swoiey rozprawie o ięzyku, iż niema żadney żyiącey mowy którą można było dostatecznie wyrazić na dwudziestu kilka literach wyrazie można by było, albowiem żadną z żyjących niedaie się przetać w literymia nowicie na dwadzieście.⁴⁶

J. G. Herderio samprotavimai įkvėpė S. Daukantą kurti rašomosios kalbos koncepciją remiantis filosofiniu požiūriu į kalbą. J. G. Herderis kvietė rašomąją kalbą praturtinti gyvosios kalbos medžiaga. Jis mano, kad dirbtinėje salonų kalboje nebėra natūralių garsų, natūralios išraiškos, ją galima rasti tik geroje poezijoje. Jis sako, kad daug galima pasiekti dirbtinėmis poetikos ir retorikos taisyklėmis, bet tokia poezija niekada nesukels tokio apgirtimo, kaip natūralūs garsai, išlaikyti geroje (pateikiamas Friedrich Gottlieb Klopsztoko, 1724–1803 m., pavyzdys) poezijoje, romansuose. Taigi ypač daug dėmesio skiriama skambesiui, kai žodis išnyksta,

43 MACIŪNAS, Vincas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Vilnius, 1997, p. 181.

44 МЕЛЬНИКОВА, Светлана Ивановна. *Август фон Котцебу в России: К проблеме русско-немецких театальных связей*. 2004. Научная библиотека диссертаций и авторефератов [žiūrėta 2014 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.dissertat.com/content/avgust-fon-kotsebu-v-rossii-k-probleme-russko-nemetskikh-teatralnykh-svyazei#ixzz3H3BEcs8>>.

45 KOTZEBUE, August von. *Preussens aeltere Geschichte*. Riga. 1808. T. 2, p. 115, 108, 60; T. 3, p. 275.

46 Herderis svariais pavyzdžiais savo samprotavimuose apie kalbą įrodė, kad nėra tokios gyvos kalbos,

kurios išraiškai pakaktų kokių dvidešimt raidžių, nes nė viena gyva kalba nesileidžia būti išreiškiamą mažesniu negu dvidešimt raidžių kiekiu: DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro 28*, lap. 21v. 1772 metų tekste yra: Keine einzige lebendig tönende Spracheläuft sich vollständig in Buchstaben bringen, und noch weniger in zwanzig Buchstaben: dies zeugen alle Sprachen fäntlich und fonders. HERDER, Johann Gottfried von. *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Berlin: bey Christian Friedrich Voß, 1772, S. 13 [žiūrėta 2014 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/herder_abhandlung_1772/?hl=Lambert&p=5>.

bet lieka jo sukelta baimė, šiurpas, džiaugsmas. S. Daukanto nuolat tobulinamas raidynas, įsivedant papildomų raidžių su diakritiniais ženkliais, rodo, kad jis ne tik atidžiai skaitė J. G. Herderį, bet ir juo rėmėsi siekdamas lietuvių rašomąją kalbą pakylėti iki geriausių vokiečių literatūros pavyzdžių. Jis iš J. G. Herderio išsirašė:

Albowiem ein jeder Laut wird auf so mannichfaltige Weise ausgesprochen, wyina ballsie iwaire ira istarema. daß z. B. Herr Lambert im zweiten Theil seines Organon mit Recht hat zeigen können: „wie weit weniger wir Buchstaben, als Laute haben“ und „wie unbestimmt also diese von jenen ausgedrückt werden können“. – Und das ist doch nur aus der deutschen Sprache gezeigt, die die Vieltönigkeit und der Unterschied ihrer Dialekte noch nicht einmal in eine Schriftsprache aufgenommen hat; wie denn da, wo die ganze Sprache nichts als solch ein lebendiger Dialekt ist?⁴⁷

J. G. Herderio orientacija į gyvosios kalbos galimybes, jų plėtimą buvo labai artima S. Daukantui. Tad S. Daukanto orientacija į tekstų skambumą, nors ir ne visada įgyvendinta teorija, buvo paimta iš J. G. Herderio darbų, o tobulas jos įgyvendinimas jam atrodė buvęs K. Donelaičio *Metai*. S. Daukantas specialiai siekė rašyti jausmingai, kad rašančiojo jausmas, perteiktas garso skambumu, sukeltų skaitytojui tuos pačius jausmus. Tiek D. Poška, tiek S. Stanevičius ar vėliau ir Motiejus Valančius (1801–1875) taip pat suprato, kad liaudies kalba yra rašomosios kalbos ugdymo šaltinis, tačiau jie labiau susitelkė į leksikos turtinimą ir svarstė ortografijos problemas, remdamiesi religinių raštų suformuota tradicija. Žodžius ėmė iš gyvenimo ir vartojo tomis reikšmėmis, kurios buvo įprastos. S. Daukantas žengė tolyn, jis, atrodo, kaip daugelis romantikų, jautė, kad jam likimo paskirtas ypatingas vaidmuo. Kaip tikras kūrėjas, nevengė priiimti subjektyvių sprendimų:

Mano nuomone, negalima rašyti nei vien gryna žemaičių, nei gryna aukštaičių [tarme], bet reikia domėtis jų švelnumu, harmoningumu ir glaustumu, neatsisakyti dalyvių, liaudis juos mėgsta ir vartoja, taip pat raštuose reikia sekti liaudimi, jei atitinka aukščiau minėtas sąlygas.⁴⁸

S. Daukanto citatos paskutiniai žodžiai *jei atitinka aukščiau minėtas sąlygas* rodytų, kad tik kūrėjas yra paskutinė instancija, atsakanti už teksto kalbos grožį.

Jis savo veikaluose gausiai vartojo latvišką leksiką. Tiek S. Daukantas, tiek J. Plateris laikėsi nuostatos, kad tai viena bendra kalba ir reikia ja domėtis, nes latvių kalbos pavyzdžiu taip pat ugdytina lietuvių kalba. Teorines nuostatas apie latvių, prūsų, lietuvių kalbų panašumą J. Plateris galėjo perimti Karaliaučiaus universitete, kur, tikėtina, susipažino su orientalistu ir baltistu Peteriu von Bohlenu⁴⁹. Domėjimąsi latvių kalba greičiausiai stiprino pažintis su Juozapu Simforijonu Mieleška (1804–1868). Su pastaruoju S. Daukantas ir J. Plateris artimai bendravo. Tarp isto-

riko bibliotekos knygų yra išlikusi kunigo knyga *Stundas pahr Deewa Mahtes Jumprawas Marias beswinigu eenemschanu* (Ryga, 1840 m.) su dedikacija: *Magnifico Domino Simoni Dowkont Consiliario Collegiali cum sincerrimo affectu dicat autor*⁵⁰. Gali būti, kad S. Daukantas pažinojo J. S. Mielešką iš Žemaičių Kalvarijos dominikonų mokyklos, kur abu mokėsi, o kaip vyresnis galbūt padėjo jaunesniam. Galbūt jiedu kaip iš to paties Žemaitijos kampo: vienas nuo Mažeikių, iš pat Latvijos pasienio, iš Kna-bikų kaimo, kitas nuo Skuodo, iš Lenkimų, greitai surado kalbą, nors juodu skyrė vienuolikos metų tarpas. Galbūt jiems teko susidurti ir Vilniuje, kur 1823–1824 m. J. S. Mieleška, jau klierikas, gyveno dominikonų vienuolyne, 1825–1826 m. mokytojavo Rygoje, o po pertraukos vėl joje apsigyveno nuo 1832 m. Kaip rašo Vaclovas Biržiška, J. S. Mieleška buvo pamokslininkas, darbavosi latvių katalikų literatūros baruose, padėjo Jonui Krizostomui Gintilai kaupti biblioteką, ieškojo jai retų knygų⁵¹. Kad ir kaip ten būtų, S. Daukantas ir J. Plateris abu J. S. Mielešką pažinojo, tapo bendraminčiais, keitėsi idėjomis. Atrodo, S. Daukantui išvykus iš Rygos (po 1834 m.), ryšys su J. S. Mieleška nenutrūko, nes istorikas, regis, tarpininkavo išleidžiant kunigo knygele, kurią turėjo įsirašęs *Te tytuły ksiąg* (lap. 28): *K. Milieszko Simforian Knigele apej žīnes draugystės nūsīturiejiūmo. Petropiliej 1846*.

D. Kaunas nurodo, kad J. Plateris rankraštyje *Materiały* buvo įrašęs nemažai leidinių latvių kalba. Pavyzdžiui, jis turėjo iš J. S. Mieleškos nusirašęs retą Heinricho Medemo latvių kalbos gramatiką *Lotavica grammatica* (1737), Gotthardo Friedricho Stenderio latvių–vokiečių kalbų ir atvirkštinį žodyną (1789)⁵², kurį taip pat turėjo ir S. Daukantas. D. Kaunas G. F. Stenderio žodyne rado užsilikusį J. Platerio autografą:

47 Kadangi kiekvienas balsis ištariamas daugeliu būdų, kaip, pavyzdžiui, ponas Lambertas antroje savo Organono dalyje parodė: „kaip gerokai mažiau mes turime raidžių negu garsų“ ir „kaip netiksliai jie jų yra perteikiami“. Ir jis tai parodė vokiečių kalbos [pavyzdžiui], kurios rašomoji kalba nėra perėmusi iš tarmių gausios tarties įvairovės; ką jau bekalbėti apie kalbas, kurios ir yra tik gyva tarmė: DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografę ir istorję in quoro* 28, lap. 21v. 1772 metų J. G. Herderio tekste yra: Ein jeder Laut wird auf so mannichfaltige Weise ausgesprochen, daß z. E. Herr Lambert im zweiten Theil seines Organon mit Recht hat zeigen können, „wie weit weniger wir Buchstaben, als Laute haben“, und „wie unbefimmt also diefe von jenen ausgedrückt werden können“. Und das

ift doch nur aus der deutschen Sprache gezeiget, die die Vieltönigkeit und den Unterchied ihrer Dialekte noch nicht einmal in eine Schriftsprache aufgenommen hat; vielweniger wo die ganze Sprache nichts als folch ein lebendiger Dialekt ift? Ten pat.

48 DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. T. 2. Vilnius, 1972, p. 788.

49 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater*, p. 87–88.

50 LEBEDYS, Jurgis. Simono Daukanto biblioteka, p. 326.

51 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. T. 3. Antrasis 146.

52 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater*, p. 81, 86.

Kitoje lapelio pusėje vertikaliai juodu rašalu įrašytas fonetikos srities bandymas – *Latviškų ir žemaitiškų raidžių tarties lentelė (Tabellla porównywająca // litery łotewskie ze // żmudzkiemi w wy- // mawianu)*. Žemiau stulpeliu priešpriešiais surašyti 14 raidžių tarimo atitikmenys. Pastabos ar kokio apibendrinimo nėra. Nepaisant lakoniškumo, radinys papildo nuovoką apie gramatikos autoriaus darbo metodus ir nurodo naudotą latvių leksikos šaltinį – G. F. Stenderio žodyną.⁵³

Taigi tiek S. Daukantas, tiek J. Plateris latvių kalbos žinias, atrodo, gilino J. S. Mieleškos vadovaujami. Tačiau abu domėjosi, kaip sakyta, ir prūsų kalba. Kaip rašo D. Kaunas, J. Platerio *akiratyje buvo ne tik knygos prūsų kalba, bet ir pati kalba*.⁵⁴ Tad tai, kad abu manė, jog latviai, prūsai ir lietuviai yra, kaip rašo S. Daukantas, tie patys lietuviai, buvo priežastis lietuvių kalbos žodyną plėsti ir šių kalbų pagrindu. Tačiau čia vėl prisimintinas J. A. Pabrėža, kuris, kaip rašyta, laikėsi kitos nuomonės.

Vytautas Merkys nurodo, kad iš J. A. Pabrėžos 1835 m. laiško Jonui Krizostomui Gintilai yra sužinoma apie istoriko atostogas Kretingoje: *Bówa pri musó šiais metais kilnus jaunuolis, wadyynams Jomiilesta Pons Symóns Dawkąts* [paryškinta laiško autoriaus].⁵⁵ J. A. Pabrėža minėtame laiške ir rašė jau anksčiau pacituotą mintį, jog *žemaitis niekada nesutars dėl kalbos su lietuviu, nei su prūsu ar latviu*. Galima įsivaizduoti, kaip S. Daukantas ir J. Plateris, J. A. Pabrėža ir kai kurie Kretingos šviesuoliai, 1834 m. susirinkę Kretingos vienuolyne, svarstė Žemaičių akademijos klausimus, rašomosios kalbos modernizavimo ir ugdymo kryptis, knygų rengimo ir leidybos reikalus. O S. Daukantui ir J. Plateriui laikantis priešingos nuomonės dėl rašomosios kalbos ugdymo būdų, J. A. Pabrėžai nebuvo lengva ginti savąją, tad jis, net praėjus ilgesniam laikui, užtarimo ieškojo pas J. K. Gintilą. Galima tik pažymėti, kad vienuolis, nors ir nepakeisdamas savo nuomonės, bet rašydamas botaniką, stokodamas lietuviškų atitikmenų, kad ir ne itin dažnai, pavartodavo prūsiškų ir latviškų žodžių, išlaikydamas jų rašybą⁵⁶, tarsi primygtinai rodydamas jų svetimumą.

D. Kaunas rašo, kad S. Stanevičių galima vadinti pirmuoju J. Platerio įsivaizduojamo lituanistikos instituto darbuotoju.⁵⁷ S. Daukanto veikla tik paremtų šią mintį, bet labiau tiktų sakyti „akademija“, o ne institutas. S. Daukanto užrašų knygoje yra rusų kalba padarytas įrašas⁵⁸, kuriame kalbama, atrodo, apie Prancūzijoje 1716 m. įkurtą, tiksliau tais metais pervadintą į *Įrašų ir grožinės literatūros akademiją*. S. Daukantas, žinoma, pasižymėjo tik jam atrodžiusius svarbiausius per šimtą metų atliktus Akademijos darbus: rūpinamasi gausinti istorinę literatūrą, tiriami senieji papročiai, praeities paminklai; išleista jau daugiau nei 40 tomų; nurodoma, kad, jei norima sužinoti apie egiptiečius, persus, graikus, reikia skaityti Akademijos leidžiamas knygas. Jis užsifiksuoja, kad Akademijos šūkis *vetat mori* (uždrausta mirti)⁵⁹.

J. Plateris rankraštyje *Leidinių lietuvių kalba istorijos medžiaga (Materialy)* rašo: *Autoriui sunku tolimą Vilnių pasiekti, todėl išganingiausias sprendimas būtų, jei Žemaičių vyskupas Varniuose įkurtų diecezijos spaustuvę.*⁶⁰ Be abejo, spaustuvės būtinybė iškilo tik turint planų apie būsimų veikalų, šviečiamųjų knygų ir pan. leidimą. Manytina, kad S. Daukanto vėliau Peterburge išplėtota veikla buvo bendrų sumanymų šešėlis.

Palyginus S. Daukanto ir J. Platerio rekonstruotos bibliotekos svarbiausius sąlyčio taškus, galima pasakyti, kad ir iš to, kas išliko, akivaizdu, kad juos vienijo bendras požiūris į Lietuvos ateities kūrimą. Jaunystės lektūra rodo, kad istorijos studijomis buvo siekiama ugdyti savyje lietuvių tapatybę, o siekiant sumažinti viso, kas lenkiška, idėjinių transferų, kas trukdytų naujam tapatumui rasti, imta skolintis, be visų kitų, pirmiausia latvių, vokiečių, Rytų Prūsijos rašytojų darbų idėjas. Iš Vilniaus universiteto profesorių ir vokiečių mokslininkų veikalų jie perėmė supratimą, kad prūsai ir lietuviai yra iš vieno kamieno, kad Rytų Prūsijos lietuviški raštai yra aukštesnės kokybės, todėl ugdant Didžiosios Lietuvos raštinę būtina orientuotis į geriausius ne tik katalikų, bet ir kitų konfesijų lietuviškus tekstus. S. Daukantui ir J. Plateriui lietuvininkų, nors ir liuteronų, religinė ir pasaulietinė raštija dėl I. Onacevičiaus suteiktų kontekstų buvo artimesnė negu kitiems Didžiosios Lietuvos kultūrininkams. Susipažinę su Rytų Prūsijos kultūra ir istorija, jie labiau pajautė ir liuteronų parengtų lietuviškų raštų kalbą.

S. Daukantas ir J. Plateris sutarė, kad lietuvių rašomosios kalbos ugdymui patelktina ne tik Rytų Prūsijos lietuviška, bet ir latvių raštija, nes abi kalbos yra giminingos lietuvių kalbai. Abu kaupė knygas ne tik apie lietuvių, bet ir apie prūsų ir latvių kalbą. Jie sutarė, kad reikia vienyti Didžiosios Lietuvos lietuviškosios inteligentijos gretas, todėl būtina įkurti mokslo įstaigą, kur būtų rengiamos ir leidžiamos atitinkamo turinio knygos, ugdoma lietuvių kalba.

53 Ten pat, p. 87.

54 Ten pat.

55 MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*, p. 63.

56 SUBAČIUS, Giedrius. J. A. Pabrėžos žemaičių kalba, p. 53.

57 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitissae de Plater*, p. 96.

58 DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų*, p. 9.

59 BONČKUTĖ, Roma. Iš trijų Simono Daukanto užrašų knygų. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Simonas Daukantas. T. 5. Vilnius, 1993, p. 198.

60 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitissae de Plater*, p. 149.

1. BEDNARSKA-RUŠAJOVA, Kristina. Šviečiamoj amžiaus mokslininkų skaitybos tyrimų metodologija. *Knygotyra*, t. 20 (27), 1993, p. 5–14.
2. BIRŽIŠKA, Mykolas. Simano Daukanto biblioteka. Iš *XXVII knygos mėgėjų metraštis*. Kaunas, 1937, p. 59–70.
3. BIRŽIŠKA, Mykolas. *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Humanitarinių mokslų fakultetas, 1931–1938.
4. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. T. 3. Antrasis (fotografuotas) leidimas. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1990. 448 p.
5. BONČKUTĖ, Roma. Pirmoji lietuviška istorija: du Simono Daukanto „Darbų“ rankraščiai. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Simonas Daukantas. T. 5. Vilnius: Viltis, 1993, p. 50–63.
6. BONČKUTĖ, Roma. Iš trijų Simono Daukanto užrašų knygų. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Simonas Daukantas. T. 5. Vilnius: Viltis, 1993, p. 195–206.
7. BONČKUTĖ, Roma. Simono Daukanto vertimų ir sekimų rankraščiai. *Lituanistika*, 1994, t. 4(20), p. 63–75.
8. DAUKANTAS, Simonas. *DARUS Letuwiu er Ziamaitiu suraszy S. TIEWELIS, u. z. [...] Metusy 1833, 549 p.* Rankraštis (nuorašas). VUB RS, f. 1–D66.
9. DAUKANTAS, Simonas. *Darbay senuju Lituwiiu yr Zemaycziiu*. 1822, 885 p. Rankraštis, vadinamasis Jurgio Platerio nuorašas. VUB RS, f. 1–D104.
10. DAUKANTAS, Simonas. *Istoryje Zemaytyszka*, 1834. 551 lap. Rankraštis. LLTIBR, f. 1–SD2.
11. DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografe ir istorje in quoro* 28. Rankraštis. LLTIBR, f. 1–SD 40.
12. DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų*. Rankraštis. LLTIBR, f. 1–SD 31.
13. DAUKANTAS, Simonas. *Te tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżyków są darowane Panom Dowkontom Mitkajckim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852 gim. przezemnie Szymona Dowkonta*. [1852?], 66 lap. Rankraštis. LLTIBR, f. 1–SD-33.
14. DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. Tekstą paruošė B. Vanagienė. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys. T. 1–2. Vilnius: Vaga, 1976. 902 p.
15. HERDER, Johann Gottfried von. *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Berlin: bey Chrifian Friedrich Voß, 1772, S. 222 [žiūrėta 2014 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/herder_abhandlung_1772?hl=Lambert&p=5>.
16. KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater*: Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 296 p.
17. KIAUPA, Zigmantas. Simono Daukanto žemaičių privilegijų rinkinio pratarmė. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Simonas Daukantas. T. 5. Iš lotynų kalbos vertė Darius Antanavičius. Vilnius: Viltis, 1993, p. 207–225.
18. LEBEDYS, Jurgis. Simono Daukanto biblioteka. Iš *Lituanistikos baruose*: studijos ir straipsniai. T. 1. Vilnius: Vaga, 1972, p. 304–326.
19. MACIŪNAS, Vincas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Vilnius, 1997. 344 p. Fotografuotas, taisytas leidinys. Pirmas leidimas 1939.
20. MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*. Antras papildytas leidimas. Vilnius: Vyturys, 1991. 212 p.
21. PLATER, Jerzy. *Trumpa żinia apei tą iszdawimą lituwiszkos Biblijos Londone*. Vilnius, Karaliaučius, 1826–1831. Rankraštis. LNBRKRS F. 112–2. 20 p.
22. PLATER, Jerzy. *Materiały do historyi literatury języka litewskiego*. Rankraštis. LNBRKRS f. 112–1. 155 lap.
23. *Pamirštoji mecenatystė*: dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga, 1792–1832. Sudarytojas ir parengėjas Arvydas Pacevičius. Vilnius: UAB DABAexpo, 2010. 319 p.
24. RHESA, Ludwik Jedimin. *Das Jahr in vier Gesaengen, ein laendliches Epos aus dem Litthauschen des Christian Donaleitis, genannt Donalitiuis, in gleichem Versmaafß ins Deutsche uebertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theol. Koenigsberg, 1818, gedruckt in der Koenigl. Hartungschen Hofbuchdruckerei*. 162 S.

25. SUBAČIUS, Giedrius. J. A. Pabrėžos žemaičių kalba. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*: Asmuo: tarp tautos ir valstybės. T. 8. Vilnius, 1996, p. 10–79.
26. STANEVIČIUS, Simonas. *Raštai*. Paruošė Jurgis Lebedys. Vilnius: Vaga, 1967. 655 p.
27. МЕЛЬНИКОВА, Светлана Ивановна. *Август фон Коцебу в России: К проблеме русско-немецких*

театральных связей. 2004. In Научная библиотека диссертаций и авторефератов [žiūrėta 2014 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.dissercat.com/content/avgust-fon-kotsebu-v-rossii-k-probleme-russko-nemetskikh-teatralnykh-svyazei#ixzz3H33BEcs8>>.

TWO PERSONAL LIBRARIES – ONE VISION: SIMONAS DAUKANTAS AND JURGIS PLATERIS

Roma Bončkutė

Summary

The attempts of this article to delineate the origins of the modern perceptions of the Lithuanian culture and literacy are based on the consideration of Daukantas' library catalogue *Te tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżyków są darowane Panom Dowkontom Mitkajkim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852 gim przemnie Szymona Dowkonta* and Domas Kaunas monograph *Bibliotheca Georgii Comititis de Plater*. Simonas Daukantas and Jurgis Plateris are the first intellectuals, whose works contain ideas, heavily influenced by the culture of the Eastern Prussia. Although Daukantas and Plateris were Catholics, they were highly influenced by the history of Eastern Prussia and the Lithuanian writings of Lutherans.

While studying in Vilnius University, Daukantas and Plateris were students of prof. Ignacanas Onasevičius who encouraged his disciples to study not only the history of Lithuania but also the history of Eastern Prussia. Thanks to his influence, Daukantas and Plateris were more inclined towards the works of Lietuvininkai – Lutheran Lithuanians living in Prussia – unlike other intellectuals of the Great Lithuania. Having been familiarized with the culture and history of Eastern Prussia, they were more predisposed to the diction of Lutheran writings; their example inspired them to advance the written language of the Great Lithuania.

Daukantas and Plateris agreed that both the Prussian and Latvian writings were significant for the development of the written Lithuanian language because of their close relation to it. Both of these men accumulated books not only about the Lithuanian but also about Prussian and Latvian languages. They concurred that the intellectuals of the Great Lithuania had to be united and an institute must be established, where books of appropriate content would be published and where people would be educated in the Lithuanian language.

*Įteikta 2014 m. lapkričio 2 d.
Priimta 2015 m. gegužės 11 d.*